

doi: 10.15584/tik.2023.19

Data nadesłania: 7.07.2022 r.

Data recenzji: 7.09.2022 r., 12.09.2022 r., 13.10.2023 r.

Motyw podróży w czasie w polskiej tradycji literackiej i filmowej. Powieść Marii Krüger *Godzina pąsowej róży*

Adrian Uljasz
Uniwersytet Rzeszowski
ORCID: 0000-0003-3831-4585

The Time Travel Theme in Polish Literary and Film Tradition. A Novel by Maria Krüger *Godzina pąsowej róży*

Abstract: The subject of the article is the novel by Maria Krüger (1904–1999) *Godzina pąsowej róży* (1960) as an example of an epic work with a plot based on the theme of time travel and its adaptation – Halina Bielińska's film *Godzina pąsowej róży* (1963). The entertainment values of the book and the film are discussed. Attention is paid to their educational values – educating and upbringing. The aesthetic side of Bielińska's work is also focused on. The issue of the media and literary research reception of the literary prototype as well as the media reception of the film is taken into account. The issue of the novel's reception and its adaptation among readers and viewers is raised.

Keywords: Krüger Maria (1904–1999), Polish literature for children and youth after 1945 – history, reception, Polish film after 1945 – history, reception

Słowa kluczowe: Krüger Maria (1904–1999), literatura polska dla dzieci i młodzieży po 1945 r. – historia, recepcja, film polski po 1945 r. – historia, recepcja

Utwory epickie z motywem podróży w czasie to rodzaj fantastyki – twórczość fantastyczno-historyczna, nazywana też quasi-historyczną. Głównym celem autorów jest zapewnienie czytelnikom rozrywki. Jednocześnie, przy okazji zestawienia współczesnych sobie czasów z dawnymi epokami¹, realizują zadania edukacyjne. Przekazują odbiorcom wiedzę i próbują ich wychowywać. Dotyczy to szczególnie powieści adresowanych do dzieci i młodzieży.

¹ K. Surowiec, *Powieści historyczne dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1980*, Rzeszów 1987, s. 22.

Do najbardziej znanych polskich książek tego rodzaju należy *Godzina pąsowej róży* Marii Krüger (1904–1999) (pierwodruk – 1960 r.)². Pozycja ta była wiele razy wydawana jako poczytna powieść³. Dotąd jest chętnie czytana. Ma duże znaczenie w tradycji polskiej kultury audiowizualnej z uwagi na udaną i zarazem popularną adaptację – film Haliny Bieleńskiej *Godzina pąsowej róży* (1963 r.)⁴.

Książka Krüger to utwór z dziewczęcą bohaterką jako główną postacią. Nie jest to jednak typowa powieść dla dziewcząt. Może zainteresować także chłopców z uwagi na uniwersalny przekaz wiedzy i wartości wychowawczych, równie ważny w tej pozycji, jak żywa przygodowa fabuła. Powyższa ocena zostanie uzasadniona w dalszej części artykułu, kiedy będzie mowa o prawach kobiet jako ważnym temacie książki Krüger. Jednocześnie *Godzina pąsowej róży* ma część cech charakterystycznych dla klasycznych powieści dla dziewcząt. Głównymi potencjalnymi odbiorcami są czytelniczki w wieku od około jedenastego, dwunastego roku życia. Powieść zawiera elementy wychowawcze. Ma szczęśliwe zakończenie pomimo kłopotów, z jakimi bohaterka musi sobie radzić w toku fabuły. Część dialogów została napisana potocznym współczesnym językiem⁵.

Bohaterka *Godziny pąsowej róży* czternastoletnia Anda przynosi się z drugiej połowy lat pięćdziesiątych XX w. do 1880, a później 1900 r. Ścisłe określenie przez pisarkę dat wydarzeń nadaje fabule dużą wartość edukacyjną, bo czytelniczki są dzięki temu dokładnie poinformowani o realiach oraz przemianach cywilizacyjnych z przełomu XIX i XX w. Za bardzo stylowy i zarazem teatralny trzeba uznać sposób przenoszenia się Andy w czasie – dzieje się tak za sprawą przesuwania w tył i przód pamiątkowego zegara z jej domu. Dużą rolę odgrywa w tym ciotka Eleonora ze starej rodzinnej fotografii. Fabule nadaje lekkość także umiejętne opracowanie przez autorkę dialogów. Krüger zestawia młodzieżowe słownictwo Andy ze staroświeckim sposobem mówienia jej rozmówców z XIX w. Daje to duży

² M. Krüger, *Godzina pąsowej róży*, projekt okładki M. Sadowski, Wrocław 2003; K.B. [K. Batora], *Krüger Maria ur. 1904*, w: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik bibliograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szałagan, Warszawa 1996, s. 387–388; K. Surowiec, dz. cyt., s. 22.

³ KK [K. Kulickowska], *Krüger Maria*, w: *Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży. Pisarze. Książki. Serie. Ilustratorzy. Nagrody. Przegląd bibliograficzny*, red. K. Kulickowska, B. Tylicka, Warszawa 1984, s. 198.

⁴ <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122032> (dostęp: 12.03.2022) (opis filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r.).

⁵ K. Jędrych, *Portret dziewczynki, dziewczyny i kobiety w powieściach Marii Krüger*, Katowice 2017, s. 12–14; E. Kruszyńska, *Dydaktyczny charakter powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Toruń 2009, s. 15–16; M. Graban-Pomirska, *Szkoła narzeczonych. O powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Gdańsk 2006, s. 7–8; A. Kruszewska-Kudelska, *Polskie powieści dla dziewcząt po roku 1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972, s. 37–38; M. Wójcik-Dudek, *Czytająca dziewczyna. O przemianach we współczesnej powieści dla dziewcząt*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice 2008, s. 159–160.

efekt humorystyczny. Jednocześnie odbiorcy poznają dawne wyrażenia z tzw. wyższej sfery, np. słowo „konsyliarz”⁶. Anda trafia do zamożnego miejskiego środowiska, posługującego się takim językiem. Dla czytelników dialogów z *Godziny pąsowej róży* może być później łatwiejsza lektura dziewiętnastowiecznej klasyki literackiej.

Wiedzę o epoce daje podkreślenie przez autorkę różnic w rozwoju cywilizacyjnym między drugą połową XIX w. a początkiem drugiej połowy XX w. na przykładzie stolicy Polski – Warszawy. To głównie w tym mieście toczy się akcja. Chodzi o środki komunikacji w terenie, metody ogrzewania czy oświetlenia, a także urządzenia służące do komunikacji oraz przekazu treści informacyjnych i kulturowych na odległość – telefon, radio, telewizję. Pisarka zwraca uwagę również na postęp w medycynie. Słusznie podkreśla zatarcie różnic klasowych, do jakiego stopniowo dochodziło w społeczeństwie polskim po II wojnie światowej.

Bardzo konkretne informacje dotyczą dawnej Warszawy, np. wioski Rakowiec, na której terenach znajduje się ulica Rakowiecka, czy Doliny Szwajcarskiej. Pisarka porównuje ulicę Nowy Świat, Aleje Ujazdowskie i plac Trzech Krzyży z 1880 r. z ich wyglądem z końca lat pięćdziesiątych XX w. Przypomina, iż Polska była podzielona między zaborców. Anda pyta w 1880 r. swego ojca podczas pobytu nad Bałtykiem: „Jak to, to my jesteśmy za granicą?”, a on odpowiada ze smutkiem: „– Oczywiście, że jesteśmy za granicą”⁷. W Warszawie dziewczyna widzi, że walutę urzędową stanowią pieniądze rosyjskie.

Krüger zasługuje na pochwałę także za popularyzowanie czytelnictwa. Czyni to, przypominając dziewiętnastowiecznych pisarzy. Wymienia nazwiska pisarek Elżbiety Jaraczewskiej i Narcyzy Żmichowskiej. Przywołuje też postacie wielkich twórców części kanonu naszej literatury ojczystej – Bolesława Prusa i Henryka Sienkiewicza, a także słynnego powieściopisarza francuskiego Juliusza Verne. Wprowadza element parodii dawnej literatury adresowanej do dziewcząt. Jedna z postaci, mecenas Dorosz, mówi do starszej siostry Andy – Eweliny, bezpośrednio przed zawarciem z nią ślubu: „– A więc to dziś jest dzień, który nazwę najszczęśliwszym w moim życiu”, a narratorka dodaje: „– powiedział to głosem, który w powieściach dla dziewcząt nazywa się aksamitnym”⁸. W ten sposób nawiązuje „przez negację” do tradycji romansu sentymentalnego⁹. Pisarka pragnie zainteresować czytelników również kulturą teatralną. Daje temu wyraz, kiedy

⁶ M. Krüger, dz. cyt., s. 109.

⁷ Tamże, s. 127.

⁸ Tamże, s. 158.

⁹ O nawiązaniu we współczesnych powieściach dla dziewcząt do romansu sentymentalnego, polegającym na zanegowaniu części cech gatunku, pisze Zofia Brzuchowska w *Słowniku literatury popularnej*. Chodzi o krytykę wobec „nadmiernej czułości”, nienaturalności, zob. Z. Brzuchowska, *Powieść dla dziewcząt, powieść pensjonarska*, w: *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wrocław 2006, s. 448.

krytykuje nienaturalną konwencję operową, częstą w XIX w. i na początku następnego stulecia, polegającą na pretensjonalnym odśpiewywaniu partii przez śpiewaków, bez aktorskiej interpretacji ról.

Wielkie znaczenie wychowawcze ma podkreślenie przez Krüger różnic w pozycji społecznej i edukacji kobiet w XIX w. z ich sytuacją w drugiej połowie XX w. Jest to zasadniczy wątek w powieści. Autorka przekazuje współczesnym czytelniczkom świadomość ich przyszlých praw i swobód jako dorosłych osób. Ponadto uczy czytelników-chłopców zrozumienia dla tego problemu. Krytykuje ograniczanie roli kobiet do osób „wydanych za mąż”, „pań domu”¹⁰ i gospodyń domowych. Znaczące jest, że Anda przenosi się do XIX stulecia w wieku 14 i pół lat, czyli w okresie intensywnego dojrzewania, gdy dziewczyna jest coraz bardziej świadoma pozycji oraz praw osób swojej płci. Krüger wyśmiewa niski poziom edukacji dziewcząt na pensjach. Zwraca uwagę na powierzchowność kształcenia uczennic w XIX w. w dziedzinie matematyki. Podkreśla konieczność rozwijania przez kobiety sprawności fizycznej, podejmowania aktywności sportowej.

Autorka, pisząc o pozycji społecznej oraz niskim poziomie edukacji kobiet w XIX w., i to ograniczonym do osób z „wyższej sfery”, wyraźnie nawiązuje do czterotomowej powieści Prusa *Emancypantki*. Pisarz rozpoczyna tom pierwszy takim fragmentem: „Okolo roku 1870 najznakomitszą szkołą żeńską w Warszawie była pensja pani Latter. Stamtąd wychodziły najlepsze matki, wzorowe obywatelki i szczęśliwe żony. Ile razy gazety donosiły o ślubie panny majątnej, dystygowanej i dobrze wychodzącej za mąż, można było założyć się, że między zaletami dziewicy znajdzie się wzmianka, iż taka to a taka, tak a tak ubrana, tak a tak promieniująca szczęściem oblubienica ukończyła pensję – pani Latter. Po każdej podobnej wzmiance na pensję pani Latter wstępowało kilka nowych uczennic jako przychodnie albo jako stałe mieszkanki zakładu”¹¹. Dziecięcy czytelnik *Godziny pąsowej róży* zdobywa przygotowanie do ewentualnej przyszłej lektury *Emancypantek*.

Pisarka poświęca wiele miejsca na opisy ubiorów osób, głównie kobiet z zamożnych miejskich środowisk z XIX w. Omawia z bardzo dużą precyzją ubrania, bieliznę, biżuterię. Píše też na temat mundurów gimnazjalnych i fraków. Opisuje umeblowanie, naczynia, sztuce, potrawy. Okazją do przedstawienia staroświeckich obyczajów jest opis uroczystości zaręczynowej i ślubu z bogatego mieszczańsko-inteligenckiego domu z 1880 r. Chodzi o małżeństwo, jakie Ewelina zawiera z adwokatem Doroszem. Krüger krytykuje przesady obyczajowe, z których wynikała niska pozycja społeczna aktorek oraz niezamężnych kobiet. Przypomina funkcję „przyzwoitki”, kontrolującej narzeczonych. Wyśmiewa anachroniczne metody wychowawcze – zmuszanie do klęczenia na grochu i zamykanie w komórce jako

¹⁰ M. Krüger, dz. cyt., s. 109, 121.

¹¹ B. Prus, *Pisma wybrane*, t. 5: *Emancypantki*, t. 1–2, Warszawa 1984, s. 7.

kary dla dzieci i młodzieży. Tym samym zachęca czytelników – przyszłych rodziców do postępowego i zarazem rozsądnego wychowywania dzieci. Charakter wychowawczy ma też podkreślenie różnic w higienie osobistej między drugą połową XIX w. a czasami sto lat później.

Charakterystyczne dla powieści z motywem podróży w czasie jest nawiązywanie przez autorów do współczesnej sobie kultury masowej i popularnej. Andą po przeniesieniu się do XIX w. ma z początku wrażenie, że znajduje się na planie, gdzie jest kręcony tzw. film z epoki. Postrzega sceny, w których uczestniczy w 1880 r., jak sytuacje filmowe. Porównuje swoje wrażenia ze ślizgawki w Dolinie Szwajcarskiej z 1900 r. z filmem panoramicznym. Ma ochotę tańczyć w XIX w. rock and rolla. Wzbudza zgrozę otoczenia, śpiewając w tej samej epoce francuską piosenkę *C'est si bon* z 1947 r. czy wykonując solo na mieszczańskim weselu swej siostry improwizowany taniec w stylu z lat pięćdziesiątych XX w. Takie sytuacje są akcentami humorystycznymi, podobnie jak kontrast między słownictwem bohaterki a sposobem mówienia ludzi z XIX w. Wprowadzenie przez pisarkę zabawnych elementów do fabuły i dialogów owocuje wzmocnieniem rozrywkowego charakteru powieści. Dzięki temu przekaz edukacyjny staje się bardziej skuteczny. Czytelnik zdobywa wiedzę i zapoznaje się z treściami wychowawczymi w lekki sposób, przy okazji przyjemnej, odprężającej lektury.

Powieść Marii Krüger wzbudzała zainteresowanie popularyzatorów oraz badaczy literatury dla dzieci i młodzieży. Joanna Sosnowska entuzjastycznie oceniła w 1960 r. w „Nowych Książkach” pierwsze wydanie. Doceniła książkę za wartość edukacyjną – kształcącą i wychowawczą oraz za humor. Słusznie stwierdziła, że lektura będzie dawać dzieciom grunt do przyszłego kontaktu z twórczością polskich pisarzy z przełomu XIX i XX w., skierowaną do dorosłych odbiorców. Przewidywała, iż *Godzina pąsowej róży* może być chętnie czytana przez pełnoletnich miłośników literatury¹². Gertruda Skotnicka podkreśliła w recenzji jednego ze wznowień problem pozycji społecznej i obyczajowej kobiet jako najważniejszy w utworze¹³. Trzeba się w pełni zgodzić z taką interpretacją.

Tą samą kwestią zainteresowała się Halina Skrobiszewska w popularyzatorskim opracowaniu *Lektury naszych dzieci*. Uznała umieszczenie Andy w zamożnym środowisku w 1880 r. za celowy zabieg, służący mocniejszemu podkreśleniu niskiej pozycji kobiet w XIX w. Pisarka, zgodnie ze słuszną interpretacją Skrobiszewskiej, pośrednio zaznaczyła, że status społeczny osób płci żeńskiej był niewysoki nawet w tym kręgu społecznym. Autorka *Lektur naszych dzieci* zwróciła uwagę na takie walory wychowawcze powieści: „Zerwanie z dawnymi sztywnymi normami obyczajowymi

¹² J. Sosnowska, *Przegląd literatury dziecięcej. Stare baśnie i spatynowane opowieści*, „Nowe Książki” 1960, nr 24, s. 1480–1481.

¹³ G. Skotnicka, *Na marginesie kilku wznowień*, „Nowe Książki” 1977, nr 1, s. 12.

czy wręcz pewnym zespołem konwenansów nie oznacza [...] demoralizacji, lecz jest dążeniem do większej naturalności, swobody, bezpośredniości w kontaktach z ludźmi¹⁴.

Anna Kruszevska-Kudelska pochwaliła książkę Krüger w opracowaniu literaturoznawczym poświęconym powieściom dla dziewcząt, wydanym w Polsce Ludowej. Spodobały jej się subtelny wizerunek psychologiczny bohaterki, fantastyczna przygodowa fabuła, „żywa akcja”, treści kształcące i wychowawcze. Za ważne wartości przekazywane przez pisarkę uznała tolerancję oraz humanizm¹⁵.

Krystyna Kuliczowska napisała o *Godzinie pąsowej róży* w haśle nt. Krüger do *Nowego słownika literatury dla dzieci i młodzieży* (Warszawa 1984), iż jest to „Książka, pisana lekko i wnosząca nowe pomysły do konwencji powieści dla dziewcząt”¹⁶. Ożywienie konwencji decyduje o tym, że powieść z 1960 r. może być interesującą, kształcącą oraz wychowawczą lekturą zarówno dla dziewczęcych, jak i dla chłopców odbiorców, a nawet dla dorosłych czytelników.

Autor innego biogramu pisarki, Stanisław Frycie, pochwalił Krüger za dobre połączenie elementów fantastycznych, lubianych przez dzieci, z realizmem. Uznał *Godzinę pąsowej róży* za utwór utrzymany częściowo w konwencji baśniowej. Wskazał na analogię z baśniowo-realistyczną dwuczęściową powieścią tej samej pisarki dla młodszych dzieci – o Karolci. Trafnie dostrzegł satyryczny charakter *Godziny pąsowej róży*, polegający na humorystycznym porównaniu „dwóch epok”¹⁷. Gertruda Skotnicka przypomniała w *Słowniku literatury dziecięcej i młodzieżowej* z 2002 r., że Krüger podjęła tematykę związaną z przeszłością nie tylko w powieści z motywem podróży w czasie, ale też w prozie historycznej, jak powieść *Petra* z 1957 r. Pisarka stworzyła *Petrę* wspólnie ze swoją siostrą, reżyserką filmową Haliną Bielińską¹⁸.

Kuliczowska pisała o *Godzinie pąsowej róży* jako o powieści „pomyślowej” i „pełnej wdzięku”¹⁹. Wdzięk polega na stylowym przedstawieniu minionej epoki z zastosowaniem wskazówek zegara jako „wehikułu czasu”, uzupełnionym akcentami humorystycznymi.

Kazimierz Surowiec ocenił powieść Krüger w monografii na temat polskich powieści historycznych dla dzieci i młodzieży jako „przykład szukania

¹⁴ H. Skrobiszewska, *Lektury naszych dzieci*, Warszawa 1971, s. 653.

¹⁵ A. Kruszevska-Kudelska, dz. cyt., s. 77.

¹⁶ KK [K. Kuliczowska], dz. cyt., s. 198.

¹⁷ SF [S. Frycie], *Maria Krüger*, w: S. Frycie, M. Ziółkowska-Sobecka, W. Bojda, *Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży*, Piotrków Trybunalski 2007, s. 344.

¹⁸ GS [G. Skotnicka], *Krüger Maria*, w: *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002, s. 203. Zob. też K.B. [K. Batora], dz. cyt., s. 388.

¹⁹ K. Kuliczowska, *Z zagadnień prozy dla młodzieży w Polsce Ludowej (z referatu na XIX zjeździe ZLP*, w: S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970. Zarys monograficzny*, t. I: *Proza*, Warszawa 1983, s. 398–399 (pierwodruk publikacji K. Kuliczowskiej: „Kultura” 1964, nr 40).

nowych sposobów popularyzacji wiedzy o przeszłości²⁰. Stosowanie takich „nowych sposobów” literackich skutkuje poszerzeniem się kręgu młodych czytelników, zainteresowanych historią i literaturą historyczną. Słuszna jest opinia Surowca, zgodnie z którą Krüger, pisząc o 1880 i 1900 r., ukazała „Obraz tamtej epoki [...] zgodny z realiami historycznymi”²¹. Autorka innego opracowania naukowego Gertruda Skotnicka pośrednio zwróciła uwagę na element teatralny w fabule *Godziny pąsowej róży*. Pisała o zegarze z mieszkania Andy i jej rodziców jako o „rekwizycie”. Doceniła książkę za to, że autorka podjęła w niej temat, jakim są pozycja i prawa kobiet²².

Karolina Jędrych omówiła powieść *Godzina pąsowej róży* w opracowaniu naukowym pt. *Portret dziewczynki, dziewczyny i kobiety w powieściach Marii Krüger* (Katowice 2017). Autorka pisze m.in. na przykładzie tego utworu, jak pisarka ukazywała w swoich książkach kwestie związane z kobiecym ubiorem oraz rolami społecznymi bohaterek jako żon i matek²³.

Ważna sprawa to odbiór czytelniczy książki Marii Krüger. Dzieci, które dyskutowały na temat *Godziny pąsowej róży* w 2000 r. w audycji emitowanej w Polskim Radiu Bis, zainteresowały się różnicami w metodach wychowawczych oraz rodzinnych relacjach międzypokoleniowych między dawnymi i współczesnymi czasami. Mówiły też o przebrzmiałym różnym traktowaniu synów i córek przez rodziców. Zwracały uwagę na potrzebę okazywania dzieciom w rodzinie czułości, dawniej często niedocenianą. Dyskusja toczyła się i jednocześnie była nadawana na antenie „na żywo”²⁴.

Godzina pąsowej róży to pozycja wysoko oceniana przez dużą część osób wypowiadających się na internetowych portalach czytelniczych. Na najbardziej reprezentatywnej polskiej stronie internetowej tego rodzaju – Lubimy czytać, książka otrzymała łączną ocenę 7,0 od 2727 osób przy najwyższej możliwej 10. Internauci chętnie komentują powieść Krüger. Wspominają *Godzinę pąsowej róży* jako miłą lekturę z dzieciństwa. Wśród wypowiedzi czytelników są opinie, że utwór ten można z powodzeniem polecać współczesnym dzieciom. Książka była czytana i przez kobiety, i przez mężczyzn. Jest to dowód na słuszność tezy o jej dużej wartości czytelniczej dla osób obu płci. Zdarza się, że miłośnicy utworu wracają do lektury w dorosłym życiu. Niektóre osoby krytykują powieść, ale ogólna ocena czytelnicza jest pozytywna. Komentarze i oceny są całkiem nowe, bo w marcu 2022 r. dwie najnowsze wypowiedzi pochodziły ze stycznia i marca tego samego roku²⁵. Oceny oraz komentarze nt. utworu, w większości

²⁰ K. Surowiec, dz. cyt., s. 22.

²¹ Tamże, s. 15–16.

²² G. Skotnicka, *Barwy przeszłości. O powieściach historycznych dla dzieci i młodzieży 1939–1989*, Gdańsk 2008, s. 322–323, 331.

²³ K. Jędrych, dz. cyt., *passim*.

²⁴ M. Kulik, *Jak to było w dawnych czasach?*, „Guliwer” 2000, nr 4, s. 88.

²⁵ <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4332464/godzina-pasowej-rozy> (dostęp: 14.16.03.2022).

życzliwe, wpisują także użytkownicy portali czytelniczych Na Kanapie²⁶, Biblionetka²⁷, a także Granice.pl Wszystko o literaturze²⁸.

Bardzo pozytywne uwagi o książce Krüger zarejestrowały na Youtube słuchaczki audiobooka, w którym tekst książki czyta aktorka Marta Żak. Internautki piszą o *Godzinie pąsowej róży* jako o swojej ulubionej powieści z czasów, gdy były dziećmi. Jedna z nich podkreśliła, że słuchając audiobooka, miała wrażenie odbywania podróży w czasie wspólnie z bohaterką utworu. Słuchaczkom bardzo się podoba interpretacja lektorki²⁹. Marta Żak czyta tekst ciepłym, łagodnym głosem, dobrze pasującym do familijnej tematyki fabuły³⁰.

Powieść o Andzi stale jest wypożyczana w bibliotekach publicznych, o czym można się przekonać, przeglądając informacje o dostępności tego tytułu, widoczne w serwisie internetowym W.bibliotece.pl. W połowie marca 2022 r. w województwie wielkopolskim było wypożyczone co najmniej dziewięć egzemplarzy książki³¹. To właśnie zainteresowanie, z jaką książka Krüger spotyka się w bibliotekach, świadczy o tym, że *Godzina pąsowej róży* jest lekturą współczesnych czytelników. Nie wypożyczaliby jej często, gdyby nie interesowała ich treść powieści. Dowodzi ono też, iż głosy na portalach czytelniczych nie są tylko czytelniczymi wspomnieniami internautów z dzieciństwa.

Popularnością cieszyła się także adaptacja filmowa Haliny Bielińskiej – czarno-biała *Godzina pąsowej róży* z 1963 r. Bielińska sama opracowała scenariusz, a dialogi napisała wspólnie z autorką pierwowzoru powieściowego. Tylko ta książka pisarki została sfilmowana³². Produkcja wzbudziła duże zainteresowanie prasy, jak na film dla dzieci i młodzieży. W październiku 1962 r. w czasopiśmie „Film” ukazał się reportaż z planu, ilustrowany fotografiami ze scenami z kręconego dzieła. Przy okazji promowano wykonawców głównych ról, m.in. Elżbietę Czyżewską (Anda) i Ernestynę Winnicką (Ciotka Eleonora)³³. Przed premierą ogłoszono obszernie omówie-

²⁶ <https://nakanapie.pl/ksiazka/godzina-pasowej-rozy> (dostęp: 14.03.2022).

²⁷ <https://www.biblionetka.pl/book.aspx?id=2633> (dostęp: 14.03.2022).

²⁸ <https://www.granice.pl/ksiazka/godzina-pasowej-rozy/210649> (dostęp: 14.03.2022).

²⁹ M. Krüger, *Godzina pąsowej róży. Audiobook PL*, <https://www.youtube.com/watch?v=vtLwySLqC34> (dostęp: 15.03.2022).

³⁰ Tamże (dostęp: 15.03.2022).

³¹ <https://w.bibliotece.pl/search/?q=Godzina+pąsowej+róży> (dostęp: 14.03.2022).

³² <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122032> (dostęp: 14.03.2022) (opis filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r.). Z pełnym tekstem scenopisu można się zapoznać w jego publikacji książkowej, udostępnianej przez Bibliotekę Narodową w Warszawie w bazie Akademika, zob. H. Bielińska, M. Krüger, *Scenopis filmu „Godzina pąsowej róży”*, [Warszawa], Łódź 1962. Film stanowi dokładną realizację scen, kadrów, dialogów i didaskaliów, zaplanowanych w scenopisie, zob. *Godzina pąsowej róży* – film (1963 r.), 1 godz., 17 minut, 42 sekundy, <https://www.youtube.com/watch?v=wNQTTawmOA> (dostęp: 14.03.2022). Zob. też K. Jędrzych, dz. cyt., s. 64–68.

³³ MOL, *Bez kankana, ale z fantazją. Reportaż z realizacji filmu „Godzina pąsowej róży”*, zdjęcia R. Sumik, „Film” 1962, nr 43, s. 11; *Godzina pąsowej róży*, [zdjęcia R. Sumik], tamże, s. [12] fotografie z planu filmowego).

nie filmu w „Filmowym Serwisie Prasowym” (numer datowany na 15 lutego 1963 r.)³⁴. W publikacji tej trafnie zaklasyfikowano reklamowaną produkcję jako „komedię fantastyczną”³⁵, ponieważ humor odgrywa dużą rolę w powieści i w adaptacji. Podkreślono, iż *Godzina pąsowej róży* Bielińskiej zainteresuje młodych i dorosłych widzów. Film zapowiadano też w rubryce *Idziemy do kina* na łamach „Filmu” z 17 marca 1963 r.³⁶

Premiera odbyła się 12 kwietnia 1963 r. Zdjęcia były dziełem Kazimierza Konrada. Scenografię zaprojektował Tadeusz Wybult, dekorację w większości stylowych wnętrz Marek Iwaszkiewicz, a projekty kostiumów opracowała Irena Nowicka. Zbigniew Turski skomponował muzykę – żywą i pełną humoru, a w razie potrzeby sentymentalną w salonowym stylu³⁷.

W kwietniu i maju ukazywały się recenzje prasowe. Krytyczną ocenę opracował Stefan Czarnecki. Napisał w „Ekranie”, że film to „Infantylna fabułka o naiwnych przygodach czternastolatki w epoce gorsetów i pensji dla panien z dobrych domów”. Zarzucił twórczyniom także m.in. brak znajomości języka współczesnej młodzieży oraz umiejętności archaizacji dialogów na sposób mówienia z przełomu XIX i XX w. Stronniczo zarzucił Bielińskiej i Krüger, iż nie ukazały „kontrastów społecznych” z tamtej epoki. Drobne pozytywne uwagi, głównie o rolach Czyżewskiej i Winnickiej, nie osłabiły ujemnej konkluzji recenzji³⁸. Adaptację odebrał jako naiwną także Aleksander Jackiewicz. Według publicysty zabrakło w niej humoru, liryzmu, poetyckości i elementów filozoficznych. Dostrzegł wymienione elementy w filmie René Claire’a *Piękności nocy* z 1952 r., również nt. podróży w czasie, ale adresowanym do dorosłych widzów³⁹, doskonale ocenionym także przez Czarneckiego⁴⁰. O wiele bardziej życzliwą recenzję opublikowała Joanna Guze w „Filmie”. Zgodnie z jej opinią adaptacja była dobrą propozycją dla dziewcząt w wieku 12–16 lat. Recenzentce spodobała się gra aktorska Czyżewskiej oraz Winnickiej. Napisała o wykonawczyni roli Andzi, że gra „w sposób czarujący”. Pisała na temat *Godziny pąsowej róży*: „film jest w swoim bezpretensjonalnym zamiarze udany, przyjemny do oglądania, zabawny”⁴¹. Produkcja z 1963 r. przypadła do gustu także anonimowemu autorowi recenzenckiej oceny z „Tygodnika Powszechnego”. Uważał, że twórcy umiejętnie ukazali realia epoki, do jakiej przeniosła się bohaterka. Spodobały mu się duży temperament aktorski Czyżewskiej

³⁴ /am/, *Godzina pąsowej róży*, „Filmowy Serwis Prasowy” 1963, nr 4, s. 3–6.

³⁵ Tamże, s. 3. Zob. też m.in. *20 lat filmu polskiego. Film fabularny 1947–1967*, wstęp S. Grzelecki, wybór ilustracji i komentarz A. Helman, oprac. graficzne L. Zahorski, Warszawa 1969, s. 91.

³⁶ *Idziemy do kina*, „Film” 1963, nr 11, s. 15.

³⁷ <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122032> (dostęp: 14.03.2022) (opis filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r.); *Godzina pąsowej róży* – film... (dostęp: 14.03.2022).

³⁸ S. Czarnecki, *Półtorej godziny pąsowej róży*, „Ekran” 1963, nr 16, s. 11 (21 kwietnia 1963).

³⁹ A. Jackiewicz, *Zapiski krytyczne. Nowa „szkoła polska”*, „Film” 1963, nr 18, s. 14.

⁴⁰ S. Czarnecki, dz. cyt., s. 11.

⁴¹ J. Guze, *Godzina pąsowej róży*, „Film” 1963, nr 16, s. 4 (21 kwietnia 1963).

i subtelna, wyrafinowana gra Winnickiej. Docenił dowcipne, lekko podane przesłanie wychowawcze – o tym, że młodzi ludzie powinni zrozumieć potrzebę romantyzmu i konwenansów towarzyskich obok swobody. Zachęcał do obejrzenia *Godziny pąsowej róży* widzów w każdym wieku⁴².

Dzieło Bielińskiej i Krüger cieszyło się popularnością w kinach. Było też emitowane w telewizji, także po 1989 r.⁴³. Dostało dwie nagrody zagraniczne: Złotego Lwa (Grand Prix) na XV Międzynarodowym Festiwalu Filmów Fabularnych dla Dzieci i Młodzieży w Wenecji w 1963 r. oraz Złoty Medal na Międzynarodowym Festiwalu Filmów Dydaktycznych (Vincenza, 1963 r.). Poza tym otrzymało wyróżnienie w Cannes (IV Międzynarodowe Spotkanie Filmu Młodzieżowego w 1964 r.)⁴⁴.

Warto przytoczyć opinie nt. adaptacji, wypowiedziane w naukowych i popularyzatorskich opracowaniach filmoznawczych. Andrzej Kołodyński pochwalił ten film za „odpowiednie wyważenie rozrywki i dydaktyzmu”. Według niego *Godzina pąsowej róży* słusznie stała się klasycznym tytułem w dorobku polskiej filmografii⁴⁵. Inny autor, Marek Hendrykowski, uznał dzieło Bielińskiej za „widowisko kostiumowe” i zarazem „spektakularny sukces frekwencyjny na ekranach polskich kin”. Pisał z uznaniem na temat Tadeusza Wybulta jako scenografa oraz weneckiej nagrody dla adaptacji⁴⁶. O sukcesie na festiwalu w Wenecji przypomniał też Jerzy Armata⁴⁷.

Główne zalety filmu *Godzina pąsowej róży* to lekkość i wdzięk oraz stylowość gry aktorskiej. Cechowały się nimi kreacje Ernestyny Winnickiej, a także Barbary Ludwiżanki (Genowefcia). Wdziękiem wykazała się też Elżbieta Czyżewska. Bielińska i Krüger osiągnęły dzięki tej aktorce duży efekt humorystyczny, wynikający z kontrastowego zestawienia współczesnego języka Andzi z lat pięćdziesiątych XX w. ze słownictwem i sposobem mówienia jej rozmówców z XIX w. Andzia mówi w filmie np. „Mowa trawa”, „no nie?”, „Porozmawiajmy raz jak ludzie”, „Kochasz Dorosza, machnij się za Dorosza”, „Jasny szlag”. Jej aktorscy partnerzy używają takich słów, jak „pani matka”, „jejmościanka”, „waćpanna”. Czasem stosują przestawny

⁴² JJS, *Godzina pąsowej róży*, „Tygodnik Powszechny” 1963, nr 17, s. [4] (28 kwietnia 1963). Fragmenty recenzji JJS z „Tygodnika Powszechnego”, a także ocen autorstwa A. Jackiewicza i J. Guze przytoczyła Hanna Opoczyńska, zob. H. Opoczyńska, *Filmy polskie w oczach krytyki 1962–1963*, w: *Historia filmu polskiego*, t. V: 1962–1967, red. R. Marszałek, Warszawa 1985, s. 197–198.

⁴³ S. Grabowski, *Maria Krüger*, „Płomyczek” 2002, nr 6, s. 8.

⁴⁴ J.P. [J. Piątek], *Godzina pąsowej róży*, w: *Leksykon polskich filmów fabularnych*, red. J. Słodowski, Warszawa 2001, s. 239; E. Zajiček, *Rozwój organizacyjno-gospodarczy kinematografii*, w: *Historia filmu polskiego*, t. V..., s. 305; T. Orzechowska, *Filmografia*, w: *Historia filmu polskiego*, t. V..., s. 320; <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122032> (dostęp: 14.03.2022) (opis filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r.).

⁴⁵ A. Kołodyński, *W poszukiwaniu formuły*, w: *Twórcy filmu dziecięcego w Polsce*, oprac. red. i autorzy hasel J. Szymański, B. Tyma, Poznań 1987, s. 13.

⁴⁶ M. Hendrykowski, *Polski film fabularny dla dzieci i młodzieży*, Poznań 1994, s. 23.

⁴⁷ J. Armata, *Wykaz ważniejszych nagród międzynarodowych*, w: J. Armata, A. Wróblewska, *Polski film dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 2014, s. 351.

szyk zdania, co ma być nawiązaniem do dialogów z romansowej literatury z XIX w. Język filmu jest zbliżony z językiem powieści. Twórczyni adaptacji umiejętnie wykorzystała ten wdzięczny materiał, opracowując dialogi filmowe. Bardziej szczegółowa analiza strony językowej pierwowzoru literackiego i filmu byłaby niezgodna z tematem artykułu. Zagadnienie to zostało zasygnalizowane jako część szerszego problemu badawczego. Czyżewska odgrywa z komediowym talentem trudności współczesnej dziewczyny w dostosowaniu się do dziewiętnastowiecznych obyczajów. Ludwiżanka wykorzystuje swoje znakomite predyspozycje do aktorstwa charakterystyczno-komicznego. Winnicka umiejętnie prezentuje staroświecki i jednocześnie uniwersalny kobiecy urok⁴⁸.

W fabule filmowej nieuniknione były skrótów w porównaniu z powieścią. Ich zastosowanie świadczy o twórczej inwencji reżyser, scenarzystki i współautorki dialogów Haliny Bielińskiej oraz Marii Krüger jako autorki książki i zarazem współtwórczyni dialogów filmowych⁴⁹.

W adaptacji przekonująco porównano Warszawę z końca lat pięćdziesiątych XX w. z wyglądem tego miasta z 1880 i 1900 r. poprzez ukazanie ulic – współczesnych plenerów, m.in. z Pałacem Kultury i Nauki oraz ulic sprzed osiemdziesięciu i sześćdziesięciu lat. Dawny obraz miasta został wykreowany w studio przez scenografa Tadeusza Wybulta. Autentyczny plenerowy element to kolumna Zygmunta. Film nie byłby przekonujący bez bogato udekorowanych wnętrz, stylizowanych na mieszczańskie salony i pokoje oraz starannie zaprojektowanych kostiumów „z epoki”⁵⁰.

Ważna kwestia podjęta w filmie, podobnie jak w powieści, to problem równouprawnienia kobiet i edukacji osób płci żeńskiej. Na kartach książki została ukazana w sposób humorystyczny i zarazem skłaniający do poważnej refleksji, a w narracji filmowej tylko w komediowym ujęciu⁵¹.

Różnicę między dwoma epokami dobrze ilustruje kompozytor Zbigniew Turski. Tło akcji scen z XX w. stanowi muzyka orkiestrowa podobna pod względem rytmu i instrumentacji do kompozycji rozrywkowych z tamtych czasów. Część scen z XIX w. jest uzupełniona tanecznymi kompozycjami w salonowym stylu. Tło muzyczne sytuacji współczesnych cechuje się humorem osiągniętym dzięki żywym tempom i dużej roli instrumentów dętych. Muzykę wykonuje orkiestra Filharmonii Narodowej w Warszawie pod dyrekcją Stanisława Wisłockiego⁵².

Film jest dobrze odbierany przez współczesnych widzów. Internauci oceniają go na portalu Youtube we wpisach z 2021 i 2022 r. jako pełen humoru i uroku. Podkreślają, iż oglądanie było dobrą rozrywką. Chwalą wykonawców

⁴⁸ *Godzina pąsowej róży* – film (1963 r.)... (dostęp: 14–15.03.2022).

⁴⁹ Tamże (dostęp: 14–15.03.2022); M. Krüger, dz. cyt., *passim*.

⁵⁰ *Godzina pąsowej róży* – film (1963 r.)... (dostęp: 14–15.03.2022).

⁵¹ Tamże (dostęp: 15.03.2022); M. Krüger, dz. cyt., *passim*.

⁵² *Godzina pąsowej róży* – film (1963 r.)... (dostęp: 15.03.2022); <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122032> (dostęp: 15.03.2022) (opis filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r.).

za nawiązanie do tradycji przedwojennego polskiego aktorstwa filmowego. Wspominają pierwowzór powieściowy i adaptację jako ulubione książkę i film z dzieciństwa⁵³. Entuzjastyczne oceny to także większość wypowiedzi na forum *Godziny pąsowej róży* na portalu Filmweb.pl⁵⁴. W komentarzach dostępnych na Filmweb.pl i Youtube są zachwyty nad aktorstwem i urodą Elżbiety Czyżewskiej. Na obu portalach można przeczytać również uwagi o ponadczasowości fabuły⁵⁵. Uniwersalność polega na nieprzemijającej atrakcyjności fabularnej motywu podróży w czasie. Widzowie czy czytelnicy żyjący np. w trzecim dziesięcioleciu XXI w. porównują sceny lub opisy „z epoki” ze współczesną sobie rzeczywistością, podobnie, jak robili to odbiorcy dzieł filmowych i literackich choćby w latach sześćdziesiątych XX w. Literackie i filmowe zestawienie przełomu lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX stulecia z czasami „fin de siècle” skłania współczesnych odbiorców filmu oraz powieści do porównywania dzisiejszych czasów z tamtymi dwoma epokami.

Godzina pąsowej róży Marii Krüger to wartościowa pozycja z kanonu polskiej literatury dla dzieci i młodzieży. Książka dotąd cieszy się poczytnością. Dzieje się tak z uwagi na dużą popularność motywu podróży w czasie wśród czytelników. Poza tym pozycja ta jest dostępna nie tylko w tradycyjnej postaci drukowanej, ale też na audiobooku. Odbiorcy cenią powieść Krüger jako lekką, rozrywkową lekturę, która ma zarazem walory edukacyjne. Najprawdopodobniej stale się będzie utrzymywać zapotrzebowanie na kolejne wydania powieści – jako książki drukowanej i cyfrowej, a także cyfrowej i magnetofonowej – mówionej.

Pierwowzór literacki został dodatkowo wypromowany przez twórców i wykonawców adaptacji filmowej z 1963 r. Film Haliny Bielińskiej *Godzina pąsowej róży* zajmuje ważną pozycję w tradycji polskiej sztuki audiowizualnej. Ma dużą wartość artystyczną dzięki dobrej reżyserii, kreacjom wykonawców większości ról oraz muzyce Zbigniewa Turskiego i oprawie plastycznej. W pamięci widzów trwale się zapisują Elżbieta Czyżewska i Ernestyna Winnicka. Talent obu aktorek jest widoczny dzięki reżyser Bielińskiej, która stworzyła żywą i lekką akcję.

Współczesne zainteresowanie czytelników i widzów powieścią oraz filmem *Godzina pąsowej róży* świadczy o tym, iż oba dzieła stanowią żywą część polskiej tradycji literackiej i filmowej – mają odbiorców i wzbudzają emocje.

Książka Krüger i jej adaptacja filmowa to dowód na to, że badacze ojczystej kultury powinni się interesować twórczością artystyczną dla młodych odbiorców. Taka spuścizna stanowi istotną część polskiej tradycji kulturalnej⁵⁶.

⁵³ *Godzina pąsowej róży* – film (1963 r.)... (dostęp: 15.03.2002).

⁵⁴ <https://www.filmweb.pl/film/Godzina+pąsowej+róży-1963-31178> (dostęp: 15.03.2022) (opis i forum filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r.).

⁵⁵ Tamże (dostęp: 15.03.2022); *Godzina pąsowej róży* – film (1963 r.)... (dostęp: 15.03.2022).

⁵⁶ Zaprezentowane podsumowanie to końcowe wnioski z uwag przedstawionych w artykule – nawiązanie do analizy powieści i filmu oraz ich odbioru czytelniczego i medialnego.

Bibliografia

- 20 [Dwadzieścia] lat filmu polskiego. Film fabularny 1947–1967, wstęp S. Grzelecki, wybór ilustracji i komentarz A. Helman, oprac. graficzne L. Zahorski, Warszawa 1969.
- /am/, *Godzina pąsowej róży*, „Filmowy Serwis Prasowy” 1963, nr 4, s. 3–6.
- Armata J., *Wykaz ważniejszych nagród międzynarodowych*, w: J. Armata, A. Wróblewska, *Polski film dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 2014, s. 351–358.
- Bielińska H., Krüger M., *Scenopis filmu „Godzina pąsowej róży”*, [Warszawa], Łódź 1962.
- Brzuchowska Z., *Powieść dla dziewcząt, powieść pensjonarska*, w: *Słownik literatury popularnej*, red. T. Żabski, Wrocław 2006, s. 448–450.
- Czarnecki S., *Półtorej godziny pąsowej róży*, „Ekran” 1963, nr 16, s. 11.
- Godzina pąsowej róży*, [zdjęcia R. Sumik], „Film” 1962, nr 43, s. [12].
- Graban-Pomirska M., *Szkoła narzeczonych. O powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Gdańsk 2006.
- Grabowski S., *Maria Krüger*, „Płomyczek” 2002, nr 6, s. 8.
- GS [G. Skotnicka], *Krüger Maria*, w: *Słownik literatury dziecięcej i młodzieżowej*, red. B. Tylicka, G. Leszczyński, Wrocław–Warszawa–Kraków 2002, s. 203.
- Guze J., *Godzina pąsowej róży*, „Film” 1963, nr 16, s. 4.
- Hendrykowski M., *Polski film fabularny dla dzieci i młodzieży*, Poznań 1994.
- Idziemy do kina*, „Film” 1963, nr 11, s. 15.
- Jackiewicz A., *Zapiski krytyczne. Nowa „szkoła polska”*, „Film” 1963, nr 18, s. 14.
- Jędrzych K., *Portret dziewczynki, dziewczyny i kobiety w powieściach Marii Krüger*, Katowice 2017.
- JJS, *Godzina pąsowej róży*, „Tygodnik Powszechny” 1963, nr 17, s. [4].
- J.P. [J. Piątek], *Godzina pąsowej róży*, w: *Leksykon polskich filmów fabularnych*, red. J. Słodowski, Warszawa 2001, s. 239–240.
- K.B. [K. Batora], *Krüger Maria ur. 1904*, w: *Współcześni polscy pisarze i badacze literatury. Słownik biobibliograficzny*, red. J. Czachowska, A. Szalagan, Warszawa 1996, s. 387–389.
- KK [K. Kuliczowska], *Krüger Maria*, w: *Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży. Pisarze. Książki. Serie. Ilustratorzy. Nagrody. Przegląd bibliograficzny*, red. K. Kuliczowska, B. Tylicka, Warszawa 1984, s. 198–199.
- Kołodyński A., *W poszukiwaniu formuły*, w: *Twórcy filmu dziecięcego w Polsce*, oprac. redakcyjne i autorzy haseł J. Szymański, B. Tyma, Poznań 1987, s. 7–15.
- Kruszewska-Kudelska A., *Polskie powieści dla dziewcząt po roku 1945*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1972.
- Kruszyńska E., *Dydaktyczny charakter powieści dla dziewcząt w dwudziestoleciu międzywojennym*, Toruń 2009.
- Kuliczowska K., *Z zagadnień prozy dla młodzieży w Polsce Ludowej (z referatu na XIX zjeździe ZLP)*, w: S. Frycie, *Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1970. Zarys monograficzny*, t. I: Proza, Warszawa 1983, s. 392–402.
- Kulik M., *Jak to było w dawnych czasach?*, „Guliwer” 2000, nr 4, s. 88–90.
- Krüger M., *Godzina pąsowej róży*, projekt okładki M. Sadowski, Wrocław 2003.
- MOL, *Bez kankana, ale z fantazją. Reportaż z realizacji filmu „Godzina pąsowej róży”*, zdjęcia R. Sumik, „Film” 1962, nr 43, s. 11.
- Opczyńska H., *Filmy polskie w oczach krytyki 1962–1963*, w: *Historia filmu polskiego*, t. V: 1962–1967, red. R. Marszałek, Warszawa 1985, s. 181–210.
- Orzechowska T., *Filmografia*, w: *Historia filmu polskiego*, t. V: 1962–1967, red. R. Marszałek, Warszawa 1985, s. 312–353.
- Prus B., *Pisma wybrane*, t. 5: *Emancypantki*, t. 1–2, Warszawa 1984.
- SF [S. Frycie], *Maria Krüger*, w: S. Frycie, M. Ziółkowska-Sobecka, W. Bojda, *Nowy słownik literatury dla dzieci i młodzieży*, Piotrków Trybunalski 2007, s. 343–345.
- Skotnicka G., *Barwy przeszłości. O powieściach historycznych dla dzieci i młodzieży 1939–1989*, Gdańsk 2008.

- Skotnicka G., *Na marginesie kilku wznowień*, „Nowe Książki” 1977, nr 1, s. 9–12.
- Skrobiszewska H., *Lektury naszych dzieci*, Warszawa 1971.
- Sosnowska J., *Przegląd literatury dziecięcej. Stare baśnie i spatynowane opowieści*, „Nowe Książki” 1960, nr 24, s. 1478–1481.
- Surowiec K., *Powieści historyczne dla dzieci i młodzieży w latach 1945–1980*, Rzeszów 1987.
- Wójcik-Dudek M., *Czytająca dziewczyna. O przemianach współczesnej powieści dla dziewcząt*, w: *Literatura dla dzieci i młodzieży (po roku 1980)*, red. K. Heska-Kwaśniewicz, Katowice 2008, s. 158–179.
- Zajciček E., *Rozwój organizacyjno-gospodarczy kinematografii*, w: *Historia filmu polskiego*, t. V: 1962–1967, red. R. Marszałek, Warszawa 1985, s. 282–311.

Filmografia

- Godzina pąsowej róży* – film (1963 r.), 1 godz., 17 minut, 42 sekundy, <https://www.youtube.com/watch?v=wNQTTawmOA> (dostęp: 14.03.2022) (film *Godzina pąsowej róży* z 1963 r. i komentarze internautów na jego temat).

Netografia

- Krüger M., *Godzina pąsowej róży. Audiobook Pl*, <https://www.youtube.com/watch?v=vtLwySLqC34> (dostęp: 15.03.2022).
- Portal internetowy Biblionetka.pl – informacje, oceny i komentarze nt. powieści M. Krüger *Godzina pąsowej róży*, <https://www.biblionetka.pl/book.aspx?id=2633> (dostęp: 14.03.2022).
- Portal internetowy Filmpolski.pl – opis filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r., <https://filmpolski.pl/fp/index.php?film=122032> (dostęp: 12.03.2022).
- Portal internetowy Filmweb.pl – opis i forum filmu *Godzina pąsowej róży* z 1963 r., <https://www.filmweb.pl/film/Godzina+pąsowej+róży-1963-31178> (dostęp: 15.03.2022).
- Portal internetowy Granice.pl. Wszystko o literaturze - informacje, oceny i komentarze nt. powieści M. Krüger *Godzina pąsowej róży*, <https://www.granice.pl/ksiazka/godzina-pasowej-rozy/210649> (dostęp: 14.03.2022).
- Portal internetowy Lubimy czytać.pl - informacje, oceny, komentarze i dyskusja nt. powieści M. Krüger *Godzina pąsowej róży*, <https://lubimyczytac.pl/ksiazka/4332464/godzina-pasowej-rozy> (dostęp: 14, 16.03.2022).
- Portal internetowy Na kanapie.pl - informacje, oceny i komentarze nt. powieści M. Krüger *Godzina pąsowej róży*, <https://nakanapie.pl/ksiazka/godzina-pasowej-rozy> (dostęp: 14.03.2022).
- Portal internetowy W.bibliotece.pl – informacje o wypożyczeniach bibliotecznych powieści M. Krüger *Godzina pąsowej róży*, <https://w.bibliotece.pl/search/?q=Godzina+pąsowej+róży> (dostęp: 14.03.2022).